

Кісілюк Едуард Миколайович,
професор кафедри права Закладу вищої
освіти «Міжнародний науково-технічний
університет імені академіка Юрія Бугая»,
кандидат юридичних наук, професор

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЦИФРОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Наповнення сучасного інформаційного простору такими термінами, як цифрові права особистості, цифрове самовизначення, право на Інтернет, цифрові сервіси, віртуальна реальність, кіберпростір, цифровий суверенітет, штучний інтелект, хмарні сервіси, інтернет речей, блокчейн та інше, наявність наукових дискусій з питань правового врегулювання таких термінів свідчить про те, що в Україні як і в усьому цивілізованому світі останнім часом поступово формується окремих міжгалузевий правовий інститут цифрових прав людини.

Незважаючи на дискусійність визначеної проблеми, розвиток цифрових технологій реально впливає на розвиток конституційних прав людини, необхідність доктринального переосмислення та оптимізації їх нормативного врегулювання [1, с. 130].

Щодо самого поняття «цифрові права людини», то єдиного підходу до цього визначення немає, оскільки необхідність у ньому виникла відносно недавно, тому не має законодавчого закріплення, а також недостатньо напрацьовань на науково-теоретичному рівні. У деяких джерелах можемо віднайти визначення цифрових прав як прав людини, які полягають у праві людей на доступ, використання, створення і публікацію цифрових творів, доступ і використання комп'ютерів та інших електронних пристроїв, а також комунікаційних мереж, зокрема мережі Інтернет [2, с. 137].

У Цивільному кодексі окремих зарубіжних країн є норми, які закріплюють визначення цифрових прав. Зокрема, цифровими правами визнаються названі в такій якості в законі зобов'язальні та інші права, зміст та умови здійснення яких визначаються відповідно до правил інформаційної системи, що відповідає встановленим законом ознакам. На необхідності закріплювати у національному законодавстві відповідні норми для регулювання цифрових прав наголошує й практика Європейського суду з прав людини [3, с. 59]. Тому Цивільний кодекс України теж варто доповнити статтею про цифрові права, а саме закріпити поняття цих прав та особливості їх реалізації.

Між тим, і без закріплення в національному законодавстві терміну цифрові права, до таких прав можемо віднести право на доступ до Інтернету, свобода вираження поглядів онлайн, право на приватність і захист персональних даних, право на свободу та особисту безпеку онлайн, право на мирні зібрання, асоціації та/або використання електронних інструментів демократії, право на цифрове

самовизначення або право відключатися від онлайну, або бути забутим в онлайні.

Таким чином, можемо констатувати, що існує велика кількість цифрових прав, які потребують нормативного врегулювання. У свою чергу заходи кримінальної відповідальності є необхідною реакцією держави на правопорушення, що становлять найбільшу суспільну небезпеку – заподіюють або можуть заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

Законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальноvizначених принципах і нормах міжнародного права. Саме у Кримінальному кодексі України закріплені склади всіх правопорушень, визначених на даний час кримінально-караними, зокрема й порушень цифрових прав людини, що несуть в собі особливу суспільну небезпеку.

У сучасних умовах безліч кримінально-протиправних діянь так чи інакше можуть вчинятися з використанням Інтернету. Як зазначає Н. А. Савінова, використання Інтернету, тобто можливість дистанційної комунікації, забезпечує суб'єкту можливість бути на необмеженій відстані від місця події, формуючи йому алібі й потенційно збільшуючи небезпеку вчинюваного кримінального правопорушення [4]. Таке протиправне використання Інтернету як засобу досягнення кримінально-протиправної мети має місце в багатьох діяннях, передбачених Кримінальним кодексом України, але як правило не змінює юридичного змісту цих діянь і, відповідно, не впливає на їх кваліфікацію.

Інша ситуація має місце коли мова йде про кримінальні правопорушення, які, маючи своєрідні компоненти цифрових прав, виділяються серед інших відповідними юридичними складами і кваліфікуючими ознаками. Саме їх варто розглядати як кримінальні правопорушення у сфері цифрових прав. У цьому контексті можемо говорити і про ті кримінальні правопорушення, які раніше не сприймалися як такі, що порушують цифрові права, але в умовах правового розвитку інформаційного суспільства реалізуються переважно в цифровому просторі.

Диференціація таких діянь може бути різною. Наприклад, за конструкцією Особливої частини Кримінального кодексу України їх можна поділити на: кримінальні правопорушення, що безпосередньо посягають на ключовий предмет цифрових прав – інформацію; кримінальні правопорушення, які, не зважаючи на різну протиправну мету, являють собою інформаційно-психологічний вплив на людину, суспільство або реалізуються через такий вплив; кримінальні правопорушення, що в своєму об'єктивному виразі як діяння є протиправним використанням засобів і систем збору, зберігання, обміну

інформацією, або мають на меті завдання шкоди таким засобам і системам. Окремо в цьому аспекті потрібно виділити групу кримінальних правопорушень, передбачених розділом XVI КК України «Злочин у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку», своєрідність якої полягає в тому, що криміналізація передбачених у цьому розділі правопорушень обумовлена прийняттям Конвенції про кіберзлочинність [5], ратифікації її Україною та відповідної імплементації положень Конвенції в українське законодавство.

У контексті кримінально-правової охорони цифрових прав потрібно звернути увагу, що сама Конвенція про кіберзлочинність не дає дефініцій кіберзлочину чи кіберзлочинності, а лише визначає прояви протиправної поведінки, що мають бути криміналізовані національним законодавством держав-учасників: правопорушення проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем; правопорушення, пов'язані з комп'ютерами; правопорушення, пов'язані зі змістом інформації; правопорушення, пов'язані з порушенням авторських та суміжних прав.

Як бачимо, за вказаними ознаками можна зробити висновок, що більшість з кримінально-протиправних порушень цифрових прав відносяться до кіберзлочинів. Водночас, осмислення нових небезпечних діянь у сфері цифрових прав вимагає їх своєчасної криміналізації, що у свою чергу є частиною політики забезпечення безпеки кіберпростору, тобто безпечного технологічного простору найсучасніших проявів цифрових прав людини і форм їх реалізації.

Список використаних джерел

1. Верлос Н. В. Конституціоналізація цифрових прав людини: вітчизняна практика та зарубіжний досвід. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 129–133.
2. Попович Т. П. Особливості правової природи цифрових прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С. 135–140.
3. Дідух Х. В. Цифрові права: український та європейський досвід. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2024. Випуск 85: частина 1. С. 59–65.
4. Савінова Н. А. Кримінально-правове забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні: теоретичні та практичні аспекти: монографія. Київ: ТОВ «ДКС», 2012. 342 с.
5. Конвенція про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text